

Catalunya i democràcia: el cercle de Víctor Balaguer en 1857-1860

Magí Sunyer

Universitat Rovira i Virgili
Facultat de Lletres
Departament de Filologia Catalana
Av. Catalunya, 35
43002 Tarragona (Espanya)
magi.sunyer@urv.cat

RESUM: Víctor Balaguer, el 1866, distingia dues escoles en la literatura catalana del moment segons l'ús que feien respectivament de la història del país: l'una els ofería «com a relíquia santa a la contemplació beàtica de sos adeptes», mentre que l'altra els llançava «al camp de la discussió». Balaguer encapçalava aquesta segona escola, forjada els anys 1857-1860, en què la literatura catalana va començar a tematitzar la qüestió de les relacions entre Catalunya i Espanya. Ho va fer a través d'un repertori d'exemples històrics que volien mostrar una història catalana de defensa de la democràcia i de combat contra l'absolutisme i el despotisme.

PARAULES CLAU: Víctor Balaguer, literatura catalana, Jacint Verdaguer, Conrad Roure, Frederic Soler, Emili Guanyavents, cultura del republicanisme.

Catalonia and Democracy: The Circle of Víctor Balaguer, 1857-1860

ABSTRACT: Víctor Balaguer, in 1866, distinguished two schools in the Catalan literature of the time based on their respective use of the country's history: one he depicted "as a holy relic for the blessed contemplation of its devotees", while the other he portrayed as "a field of discussion". Balaguer encapsulated this second school, forged in the years 1857-1860, as one in which Catalan literature began to treat the issue of relations between Cata-

SUNYER, Magí (2016), «Catalunya i Democràcia: el cercle de Víctor Balaguer en 1857-1860». *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 19, 55-74. ISSN: 1139-0158. ISSN-e: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2016.19.1003. Data de recepció: 6/10/2015. Data d'acceptació: 15/12/2015.

lonia and Spain as a major theme. It did so by means of a repertoire of historical examples that sought to show a Catalan history in defence of democracy, battling against absolutism and despotism.

KEYWORDS: Víctor Balaguer, Catalan literature, Jacint Verdaguer, Conrad Roure, Frederic Soler, Emili Guanyavents, culture of republicanism.

Segons els biògrafs, Víctor Balaguer es va començar a dedicar seriosament a la política a partir del Bienni Progressista. Fou també llavors quan va iniciar un període, d'activitat vertiginosa fins al 1868 —quan l'acció política el va arrossegar en altres direccions—, en què va contribuir de manera determinant al procés de construcció de signes identitaris catalans, els quals van formar l'estructura bàsica del relat mític i simbòlic del catalanisme.

Sense deixar d'escriure habitualment en castellà, a partir de 1857 va començar a publicar poesies catalanes. En totes les facetes d'aquesta intensa actuació, fins i tot quan més semblava que les seves preocupacions eren d'índole estètica, l'objectiu fix que el guiava era la transmissió i la utilització d'una ideologia.¹

Són uns anys que van esdevenir estratègics no tan sols en la trajectòria de Víctor Balaguer, sinó principalment per a la recuperació d'àmbits d'expressió per a la llengua catalana. Resulta d'un particular interès adonar-se que a mitjan anys cinquanta es van incorporar

1 Coincideixen en aquesta consideració, entre d'altres, Joan Palomas Moncholí (*Víctor Balaguer. Renaixença, revolució i progrés*. Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa, 2004), Enrique Miralles (*Cartas a Víctor Balaguer*. Barcelona, Puvill Libros S. A., 1995 i «Víctor Balaguer: una biografia», dins *Actes del Col·loqui sobre el Romanticisme*. Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Víctor Balaguer, 1997, pp. 421-438.) i Montserrat Comas i Güell (*Víctor Balaguer i la identitat col·lectiva*. Catarroja-Barcelona-Palma, Afers, 2008). Aquest estudi forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644) i del projecte FFI2012-31489, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad. He actualitzat l'ortografia dels textos prenormatius.

a aquest procés, més ampli que el simplement literari, de construcció d'uns signes identitaris catalans uns escriptors que fins llavors no s'havien manifestat en aquesta línia. És cert que en la dècada anterior Balaguer havia publicat literatura de recreació de la història catalana, com les dues peces dramàtiques *Vifredo el Velloso* i *Las cuatro barras de sangre*, en col·laboració amb Juan de Alba, però no li podem atribuir la mateixa significació que la que va escriure a partir de 1857. Llavors, la majoria de textos, molt majoritàriament en castellà, que van publicar ell i els escriptors del seu cercle presentava un caràcter sorprenentment unitari. Responien a la mateixa intenció, i els escriptors mantenien un lligam evident entre ells.

L'any 1856, Manuel Angelon va fer representar *La Verge de les Mercès*, el primer drama en tres actes escrit en català. Ell mateix, el 1857 va publicar l'extens i excel·lent fulletó històric *Un Corpus de Sangre o los fueros de Cataluña*. Angelon va continuar aquesta novel·la d'èxit amb *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña*, editada l'any següent, aquell 1858 en què Víctor Balaguer va donar a conèixer el drama *Don Juan de Serrallonga*, la versió del ball parlat *Lo ball de Serrallonga o la festa de Sant Joan*. *Cuadro de costums catalanes, amb balls i coros del país*, la novel·la *Don Juan de Serrallonga*, el relat *Amor a la patria* i el drama *Áusias March*, i Francesc Morera va fer representar i editar el drama *Fueros y desafueros*. Aquest mateix any Balaguer va publicar l'assaig *La libertad constitucional* i Lluís Cutchet *Cataluña vindicada*. El 1859, a més de reunir l'antologia *Los trovadores modernos*, continuació i rèplica de la de Bofarull de l'any anterior, Víctor Balaguer va deixar a mig escriure, perquè se'n va anar amb Cutchet a cobrir la guerra garibaldina com a corresponsal d'*El Telégrafo*, la continuació de la novel·la sobre Serrallonga, *La bandera de la muerte*, que va acabar Antoni Altadill. A l'antologia de Balaguer, Manuel Angelon va donar a conèixer la poesia «Agravis i venjances». En aquest mateix any està datada la cançó «Les Vespres Catalanes», de Josep Anselm Clavé. També pertanyen a aquesta seqüència les dues poesies que, amb el títol «A Barcelona», va

publicar Eusebi Pascual a les antologies de Bofarull i de Balaguer.² L'any 1860, es començava a publicar la *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*.

Amb aquests textos, s'incorporaven al que, si abans no, en aquells anys sí, es podia començar a anomenar Renaixença escriptors d'uns sectors ideològics, el progressista i demòcrata, que fins llavors no hi havien tingut participació. Si arribéssim a la conclusió que la recta final cap a la constitució del moviment és la d'aquests anys, llavors ho podríem considerar al revés i, sense oblidar el paper que hi van

2 Manuel ANGELON. *Un Corpus de Sangre o los fueros de Cataluña*. Barcelona, I. López Bernagossi, 1857. Manuel ANGELON. *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña*. Barcelona, I. López Bernagossi, 1858. Manuel ANGELON. «Agravis i venjansas», dins Víctor BALAGUER, *Los trovadores modernos*. Barcelona, Llibreria Nacional i Estrangera de Salvador Manero, 1859, pp. 28-39. VÍCTOR BALAGUER, *Bellezas de la historia de Cataluña*. Barcelona, Imprenta de Narciso Ramírez, 1853. VÍCTOR BALAGUER, *Don Juan de Serrallonga o los bandoleros de las Guillerías. Drama en cuatro actos y un prólogo*. Barcelona, Salvador Manero, 1858. VÍCTOR BALAGUER, *Don Juan de Serrallonga*. Novela original. Barcelona, Librería nacional y estrangera de Salvador Manero, 1858. [VÍCTOR BALAGUER] *Lo ball de Serrallonga ó la festa de Sant Joan. Cuadro de costums catalanas, ab balls y coros del país*. Barcelona, Imp. Nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas, 1858. VÍCTOR BALAGUER, *Áusias March. Drama en cuatro actos*. Barcelona, Librería Nacional y Estranjera de Salvador Manero, 1858. VÍCTOR BALAGUER, *Amor a la patria*. Barcelona, Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas, 1858. VÍCTOR BALAGUER. *La libertad constitucional*. Barcelona, Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas, 1858. VÍCTOR BALAGUER i Antoni ALTADILL, *La bandera de la muerte*. Barcelona, Librería Nacional y Extrangera de Salvador Manero, 1859. Josep Anselm CLAVÉ, «Les vespres catalanes», dins Roger CANADELL, «Josep Anselm Clavé i l'escriptura: obra poètica i periodismo cultural. Edició, índexs i estudis», volum II. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Directora: Rosa Cabré i Monné. 1859. Pàgines 752-754. Lluís CUTCHET, *Cataluña vindicada*. Barcelona, Imprenta nueva, de Jaime Jepús y Ramon Villegas, 1858. Francesc MORERA, *El castellano de Tamarit o los bandos de Cataluña*. Drama histórico en cuatro actos y en verso. Barcelona, Imprenta y librería de la señora viuda e hijos de Mayol, 1850. Francesc MORERA, *Fueros y desafueros*. Drama histórico en cuatro actos y en verso, Barcelona, Librería Nacional y Estrangera de Salvador Manero, 1858. Eusebi PASCUAL, «A Barcelona», dins Antoni de BOFARULL, *Los trovadores nous*. Barcelona, Llibreria Nacional i Estrangera de Salvador Manero, 1858, pp. 40-42 i «A Barcelona, poesia dedicada a don Víctor Balaguer i don Lluís Cutchet», dins VÍCTOR BALAGUER, *Los trovadores modernos*. Barcelona, Libreria Nacional i Estrangera de Salvador Manero, 1859, pp. 73-77.

tenir els «savis» —en nomenclatura balagueriana— encapçalats per Manuel Milà i Fontanals, marcar com a determinant l'orientació que hi imprimeixen aquests escriptors amb aquests textos. S'hi pot oposar que la immensa majoria d'aquestes pàgines estan redactades en castellà, però també es pot recordar que les que generen els escriptors de l'altre sector, també, i no oblidem la famosa opinió de Manuel Milà i Fontanals sobre la impossibilitat que la llengua catalana fes la funció de vehicle cultural, manifestada l'any 1854.

Ens podem adonar que, amb l'excepció de Francesc Morera, aquests escriptors són declarats progressistes, del partit de Balaguer, o republicans assenyalats; algun, com Angelon, llavors progressista, després es desplaçarà cap al republicanisme. Bona part d'ells es reu-nien en la tertúlia dels bullanguers, integrada, entre d'altres, per Josepa Massanés, Isabel de Villamartín, Madrona Renart, María Mendoza de Vives, Montserrat Vives (filla de l'anterior), Lluís Cutchet, Francesc Camprodon, Joaquín de Helguero, Salvador Estrada, Eusebi Pascual i Casas, Lluís Roca, Francesc Franquesa, Manuel Angelon, Manuel Torrents i Serramalera, Puig i Llagostera, Guillem Forteza i Vicent Boix.³ A la tertúlia del baríton Gironella, on també concorria Guillem Forteza, s'hi va incorporar un altre republicà, Eduard Vidal i Valenciano, llavors molt jove, que va ser a temps de col·locar una poesia en l'antologia de Balaguer.

Textos teòrics

Si hem de fer cas a Balaguer, el seu mestre, i el personatge amb més autoritat en aquest grup, fou Lluís Cutchet. El seu «estudi històric»

³ S'hi refereix Balaguer a *El Regionalismo y los Juegos Florales*. Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Víctor Balaguer, 1897, pp. 185-195. Després els biògrafs, Enrique Miralles i Joan Palomas, reproduïxen la llista de components, amb algunes variacions.

Cataluña vindicada i el de Balaguer *La libertad constitucional*, tots dos de 1858, responen al mateix esperit, forneixen els mateixos raonaments. L'argumentació que s'hi defensa, el caràcter essencialment democràtic dels catalans, que explica el sistema polític medieval i les tres grans revoltes contra Joan II, Felip IV i Felip V, no constituïa cap novetat en la segona meitat dels anys cinquanta, però la seva popularització potser sí. Podem recordar que l'any 1846 Antoni de Bofarull havia dedicat al constitucionalisme medieval el drama *El Consejo de Ciento*, i que el 1840 Joan Illas, amb la novel·la *Enrique y Mercedes*, i el 1848 Josep Pers i Ricart, amb el drama *El conceller en cap*, s'havien ocupat de la guerra de Successió. Balaguer mateix, a *Bellezas de la historia de Cataluña* (1853), ja apuntava que només acceptaria el qualificatiu de rebels per als catalans «si la rebeldía consiste en ser escudo y muro de las leyes que nuestros mismos reyes por nuestros propios méritos nos han dado»⁴ i subratllava el protagonisme de Joan Fiveller i el relleu de les tres guerres esmentades. Segurament que s'hi podrien afegir més exemples, però ara ens interessa subratllar que som davant una autèntica campanya per afermar aquestes idees.

Els dos llibres teòrics de Cutchet i Balaguer estan específicament dedicats a fixar aquests principis, «essencials», de la catalanitat. *Cataluña vindicada* constitueix la primera part d'una anunciada trilogia que no es devia arribar a completar pensada per defensar els catalans de l'acusació de rebel·lia en els tres moments històrics en què s'havien enfrontat al rei amb les armes: «En tres grandes épocas se han puesto los catalanes en oposición armada con el gobierno de sus reyes: en la de Juan II, en la de Felipe IV y en la de Felipe V».⁵ L'argumentació utilitzada és transparent: els catalans només s'havien rebel·lat contra el despotisme, en defensa de la llibertat. La utilització

4 Víctor BALAGUER, *Bellezas de la historia de Cataluña*, p. 70.

5 Lluís CUTCHET, *Cataluña vindicada*, p. 9.

projectada cap al present, aquells anys centrals del segle XIX, tampoc no es dissimulava:

[...] advertiremos de paso para aquellos que no nos conocen, que nosotros siempre hemos dado el mismo valor a la palabra LIBERTAD, el mismo que le dieron nuestros pasados, salvas las modificaciones que trae naturalmente la civilización en su carrera, y el que les darán siempre, mientras dure la humanidad, todas las personas juiciosas y sinceras.⁶

Cataluña vindicada, que arrenca del Compromís de Casp, conté una defensa idealitzada del príncep de Viana en oposició al retrat negatiu de son pare, Joan II, la maldat del qual és la raó de «la primera gran revolució de un pueblo, cuya fidelidad monárquica en todas épocas habían sido los primeros en proclamar con sinceridad y orgullo». ⁷ No oblidem que Cutchet i Balaguer eren monàrquics. Cutchet remarca que els catalans del segle XV van actuar de manera adequada perquè el rei contravenia la llei, que estava per sobre de la seva autoritat, i els defensors dels drets catalans «no eran impíos del siglo XIX, sino católicos del siglo XV; a saber, católicos genuinos, no de mojigatocracia», ⁸ un altre escut per defensar-se de les acusacions dels rivals polítics. Com a colofó, anuncia dos treballs més sobre les dues grans guerres de l'època moderna: «hablemos de nuestra rebeldía, y seguiremos encontrando grandes tesoros de verdadera e incontestable gloria en donde la malevolencia o la ignorancia han afirmado que solo había ignominia». ⁹

Víctor Balaguer va voler donar una altra dimensió a *La libertad constitucional*, subtitulat «Estudios sobre el gobierno político de va-

6 Lluís CUTCHET, *Cataluña vindicada*, p. 33.

7 *Ibidem*, p. 286.

8 *Ibidem*.

9 *Ibidem*, p. 400.

rios países y en particular sobre el sistema por el que se regía antiguamente Cataluña» i dedicat a Pascual Madoz. En realitat, proporciona un coixí d'internacionalitat i d'examen d'història de la Humanitat per argumentar la bondat del constitucionalisme català medieval i modern, fins al punt d'afirmar que el despotisme «en Cataluña no fue nunca conocido hasta que modernamente, recientemente puede decirse, llegó de Francia un ejército a imponernos un rey extranjero».¹⁰ Els capítols sobre la bondat dels règims de les antigues Grècia, Roma i Cartago i de l'Anglaterra medieval i sobre els beneficis democràtics aportats pel cristianisme, funcionen com a pròleg per a la presentació d'una Catalunya en què «sin crisis políticas, sin sacudimientos, sin trastornos, se había hospedado la libertad constitucional».¹¹ Es considera un constitucionalisme enfortit durant segles, durant els quals, representants de les institucions com Francesc Vinatea i Joan Fiveller, havien controlat alguns intents de transgressió de les lleis per part dels reis, els quals, tanmateix, després d'una resistència, les van acatar. S'assenyala que no va passar el mateix amb el trastàmara Joan II, amb un austríac —«Solo un monarca de la casa de Austria, solo Felipe IV, imbuido por su menguado favorito, osó atentar al honor de nuestras constituciones, y entonces la voz de Pablo Claris hizo estremecer los ecos que dormían en las bóvedas de san Jorge»—¹² i, sobretot, amb el primer borbó: «Sólo en tiempo de Felipe V fueron destrozadas las constituciones y libertades de Cataluña»,¹³ aclareix després de nou anys de guerra i un any i mig de setge a Barcelona. Balaguer marca el contrast entre les funestes conseqüències de l'absolutisme espanyol, del segle XVI al seu temps —només exceptua Carles III— i les bondats del sistema constitucional català, del qual deta-

¹⁰ VÍCTOR BALAGUER. *La libertad constitucional*, p. 33.

¹¹ *Ibidem*, p. 139.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

lla el funcionament de cada una de les institucions amb molt de detall. En definitiva, com Cutchet, conclou que les tres guerres per les quals els catalans havien estat acusats de rebels «fueron tres grandes batallas campales dadas entre el absolutismo y la libertad».¹⁴ Per si algú, en el recorregut històric que traça Balaguer, havia perdut la connexió amb el segle XIX i la consciència que, per a Balaguer, la història està al servei de la utilització en el present, s'afirma que Catalunya «siempre sujeta al régimen militar, siempre o casi siempre en estado de sitio y con comisiones permanentes militares»¹⁵ és «una especie de colonia española».¹⁶ Balaguer es queixa amargament que la premsa madrilenya s'hi mostri indiferent i que la indústria catalana rebi tants atacs per part d'Espanya. Acaba amb la reclamació que Catalunya només necessita justícia.

La literatura

Ausiàs Marc i el comte de Pallars

A primer cop d'ull, no és evident l'abast de dos d'aquests llibres de Balaguer. *Áusias March*, drama en quatre actes, està dedicat a Miquel d'Elias i Lluís Cutchet, «en nuestras luchas políticas, cobijados entrambos bajo los pliegues de una misma bandera»,¹⁷ i encapçalat per una citació de *Cataluña vindicada*. Té, en efecte, com a protagonista el poeta, que sovint obsequia l'espectador amb recitats o glosses de versos seus traduïts al castellà, però, més que com a poeta, hi apareix com «el consejero, el privado, el valido, el hombre de confianza del

¹⁴ *Ibidem*, p. 223.

¹⁵ *Ibidem*, p. 229.

¹⁶ *Ibidem*, p. 233.

¹⁷ VÍCTOR BALAGUER. *Áusias March*, p. 17.

príncipe de Viana»,¹⁸ tant que, en ús d'unes prerrogatives potser excessives però que ell devia considerar lícites —o per desinformació—, el fa actuar l'any 1861, quan en feia dos que el poeta havia mort. Resulta evident que la intenció central del drama és defensar la causa de Carles de Viana i, sobretot, atacar la figura de la reina Joana Enríquez, orgullosa, despòtica, insensible a la compassió, assassina i absolutista, tal com s'explicita en aquest parlament:

Ya el rey y yo estamos cansados de oír hablar de estas constituciones y de estas libertades. No parece sino que en este país los reyes no sean reyes ¡Miserables constituciones que coartan la libertad del rey, y le hacen vasallo de sus vasallos! ¡Libertades inicuas que hacen al pueblo omnímodo y superior al trono! Ya vendrá día en que congregaremos al pueblo para que vea como el verdugo enciende una hoguera con todos estos papelotes, y esparce al viento sus cenizas.¹⁹

En aquesta sintonia, no ens pot estranyar que un Ausiàs Marc proscrit llanci exclamacions²⁰ com «Antes morir que contemplar hollada | la santa libertad de Cataluña» i que encapçali la revolta contra el rei, juntament amb el comte de Pallars.

No és el gran poeta, sinó un imaginari trobador anomenat Odó de Vallirana, servidor del comte de Pallars, el protagonista d'*Amor de patria*, «tradiciones, cantos, recuerdos y baladas», que se situa a continuació del drama que acabem de comentar. El llibre té un cert parentiu amb els episodis que una dècada abans havia publicat Antoni de Bofarull amb el títol *Hazañas y recuerdos de los catalanes*, però se'n diferencia per l'explícita intenció ideològica i pel caràcter de relat unitari que li proporciona la figura del trobador, que marca un

¹⁸ *Ibidem*, p. 29.

¹⁹ *Ibidem*, p. 59.

²⁰ *Ibidem*.

itinerari narratiu en què s'integren els episodis en forma de cançons o de narracions independents. Si *Àusias March* es tancava amb l'inici de la guerra contra Joan II, *Amor a la patria* arrenca el 1479, quan la guerra s'ha acabat, a la casa on s'ha retirat Odó i arriba el comte de Pallars fugitiu i famolenc. El comte és presentat com el paradigma de l'esperit català, i s'argumenta que per aquesta raó la Història l'ha fet oblidar:

El conde de Pallars es por desgracia un personaje poco conocido y cuya buena memoria la historia ha tratado de manchar con una acusación capital. Se le ha tachado de rebelde y de ingrato con su rey, se le ha pintado con feos y denigrantes colores, y se le ha presentado como el capitán de una turba de aventureros y bandidos.

Mas todas las faltas del conde de Pallars se reducen a haber servido y amado al príncipe de Viana, y a haber consagrado su vida toda a defender tan justa causa. La causa del príncipe era entonces la causa de la libertad.²¹

El comte no accepta el perdó que li ofereix de Ferran el Catòlic, que inclou la restitució dels seus béns, perquè ve de l'enemic que «nos ha hecho esclavos de Castilla».²² L'única sortida honorable del comte és marxar cap a Itàlia com a capità d'una companyia de soldats, i Odó decideix recórrer el país exercint de trobador per reunir els diners necessaris per reclutar-los. Comença llavors un itinerari pels voltants de Lleida en el qual Odó canta o narra episodis històrics —o llegendaris— com la conquesta de Mallorca, Guifré el Pelós i les quatre barres de sang, el comte Arnau, fins a un total de més de dues dotzenes. Quan troba Isabel de Mur, se n'enamora per la bellesa física i per la comunitat d'interessos:

21 VÍCTOR BALAGUER, *Amor a la patria*, pp. 8-9.

22 *Ibidem*, p. 22.

Los dos creían que la Corona de Aragón marchaba a pasos agigantados hacia su decadencia desde que el parlamento de Caspe, o por mejor decir, desde que Sant Vicente Ferrer, que fue el alma de aquella junta, había sentado en el trono a Fernando de Castilla [...] los dos, en fin, habían combatido por los derechos del pueblo, por la causa de la libertad y de la independencia, contra el opresor D. Juan II.²³

Quan el comte, Odó i Isabel de Mur surten del port de Salou, ella exclama: «Abandono mi patria esclava, y parto con los dos únicos hombres libres de Cataluña, con el último capitán y con el único trovador de su independencia».²⁴

Bandolers i segadors

Entre les peces literàries que formen aquest conjunt, no n'hi ha cap d'específicament dedicada a la guerra de Successió tot i que, en els textos de Balaguer, la consideració de 1714 com a moment final de la història catalana és constant, i la qualitat de defensors de les institucions i de la llibertat dels catalans de principi del segle XVIII es repeteix contínuament però, tot i referir-s'hi sovint, no va arribar a escriure una peça llarga sobre l'episodi.

En canvi, la focalització en la guerra dels Segadors és extraordinària. En altres ocasions he assenyalat que, amb els anys, el mite de la separació es va associar al republicanisme i que això deu explicar que tantes poques poesies dels Jocs Florals hi estiguin dedicades, en contrast amb l'atenció que hi va rebre la guerra de Successió.²⁵

²³ *Ibidem*, p. 126.

²⁴ *Ibidem*, p. 182.

²⁵ Magí SUNYER, *Els mites nacionals catalans*. Vic, Eumo, 2006.

S'hi afegeix un ingredient de gran interès: des del primer text d'aquesta remesa, el tractament del tema va associat al bandolerisme, que en aquests textos es comença a mitificar amb una dimensió patriòtica. Les dues novel·les de Manuel Angelon *Un Corpus de Sangre o los fueros de Cataluña* i *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña*, plenes de peripècies de tota mena, mantenen una defensa encesa de la posició catalana en la guerra i identifiquen els segadors que van entrar a Barcelona el dia de Corpus de 1640 amb els bandolers de Perot Rocaguinarda. El bandoler —amb el suport de la imatge que en va oferir Cervantes— és presentat com un aristòcrata reclòs al Montseny per la injustícia que sempre actua de manera noble i que participa de manera determinant en la revolta de Catalunya. En la primera novel·la s'expliquen les bandositats de nyerros i cadells, sense identificacions polítiques, però força més interessant per a la caracterització dels bandolers resulta un capítol de la segona novel·la en què es marca la diferència entre els lladres de camins del segle XIX i els bandolers del Barroc, en què, si s'idealitzen els antics, s'assenyala que el progrés està acabant amb els abusos dels bandits vuitcentistes. Força interès té també quan el lloctinent de Rocaguinarda, Bigotazos, defensa davant Claris la consició d'apàtrides dels bandolers: «nosotros pertenecemos a todos los países del mundo y somos enemigos de todos, porque de todos nos arrojan, en todos nos disponen batidas y arman trampas, ni más ni menos que con las fieras que se escapan de sus inaccesibles guaridas».²⁶

Els defensors de la causa catalana són idealitzats: «Pablo de Claris era uno de aquellos hombres consagrados por entero a su patria [...] en todos sus discursos se halla impreso el sello del amor a las libertades catalanas».²⁷ Catalunya hi és anomenada «el pueblo de los fueros», en reunió de la Diputació del General, el diputat Lleonard Ser-

26 Manuel ANGELON. *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña*, p. 692.

27 Manuel ANGELON. *Un Corpus de Sangre o los fueros de Cataluña*, p. 26.

ra invoca l'exemple de Joan Fiveller, es fa pedagogia sobre les antigues institucions catalanes en capítols com «Las cortes», al final del qual el novel·lista exclama: «Antes de terminarse aquella sesión, el principado de Cataluña había dejado de pertenecer a la corona de España».²⁸ La raó no pot ser altra que l'opressió castellana sobre una Catalunya que és «la patria de los hombres libres, el país de la justicia y de la ley».²⁹

Les referències mítiques són les del progressisme i el republicanisme: Espàrtac, Guillem Tell, els comuners castellans i la independència dels Estats Units d'Amèrica. Angelon no té cap mena de pudor de fer una abstracció històrica perquè s'hi defensi l'abolició del feudalisme, de la Inquisició, de la tortura i de l'esclavitud, la humanització de les presons, el dret a la instrucció —el superior de tots, es diu—, en una clara concepció del sentit evolutiu dels drets humans al llarg de la història, fins que s'arribi, per la lluita d'uns quants i l'evolució natural, a l'època de la perfecció. En aquesta línia, Rocaguinarda pregunta a Claris: «Y ¿qué es lo que haremos nosotros para precipitar la marcha de este tiempo?».³⁰

La posició de Balaguer varia una mica respecte de la d'Angelon en la consideració dels bandolers. També idealitza el seu protagonista, Serrallonga, com un noble, però hi afegeix el color polític de les lluites entre nyerros i cadells. Paga la pena de constatar que a *Bellezas de la historia de Cataluña* només hi ha una referència breu als bandolers, lligada a la guerra dels Segadors i procedent del llibre de Francisco Manuel de Melo, en què ni s'apunta la teoria de la significació política dels bàndols, l'origen de la qual, per tant, és fàcilment datable entre 1853 i 1858. En el primer dels textos sobre el bandoler, el drama, Balaguer deixa clara des de la primera frase de

28 Manuel ANGELON. *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña*, p. 216.

29 *Ibidem*, p. 350.

30 *Ibidem*, p. 278.

la introducció la seva posició: «Este drama es una vindicación».³¹ Durant tota la seva vida, malgrat les censures que rebia de part dels historiadors, va mantenir la seva posició que els nyerros eren els partidaris del poble i de la llibertat que lluitaven contra els cadells, representants de l'aristocràcia i de l'absolutisme. És per això que els amors fantasiosos, manllevats de *Romeu i Julieta* —com els de les novel·les d'Angelon—, de Joan de Serrallonga són amb Joana de Torrelles, de la principal família de cadells de Barcelona. Per argumentar aquesta lectura ideològica, es referia als silencis de la història oficial: «No, no es en las alocuciones de los virreyes donde debe irse a buscar la verdad tocante a los bandoleros».³² Balaguer, pitjor novel·lista que Angelon, era un publicista molt més eficaç i això va provocar la mitificació de Serrallonga per sobre de la de Rocaguinarda, tal com Balaguer mateix va explicar, fortuïta i que ell mateix considerava injusta:

Sin más datos que estos y los que había recogido referentes a *narros* y *cadells*, me propuse hace cinco años escribir un drama sobre este asunto, poniendo también en escena a D. Juan de Serrallonga. Mi objeto principal no era el de este personaje, sino el de los *narros* y *cadells*, el de hacer ver que estos bandos habían representado en nuestra historia un papel político, el de poner en escena por medio de un cuadro sintético la lucha política de dos ideas que habían tenido su teatro aquí en Cataluña como en otras partes. Y mejor que Juan de Serrallonga hubiera yo aceptado como personaje dominante, por más propio, a Roque Guinart, si no me lo hubiesen impedido por un lado Cervantes y por otro un autor compañero que acababa de escogerle como personaje de una de sus novelas.³³

31 VÍCTOR BALAGUER, *Don Juan de Serrallonga*, drama.

32 VÍCTOR BALAGUER, «Del bandolerismo y de los bandoleros en Cataluña», dins *Historia de Cataluña*. Madrid, Imprenta y fundición de Manuel Tello, 1887, p. 49.

33 VÍCTOR BALAGUER, «Del bandolerismo y de los bandoleros en Cataluña».

O sigui, que Balaguer hauria preferit Rocaguinarda com a personatge, però es va haver de conformar amb Serrallonga, «menys adequat», perquè Angelon s'havia avançat en l'exploració de la figura de Rocaguinarda. A partir d'aquest moment, la poderosa maquinària balagueriana es va posar a treballar per afirmar Serrallonga: en un any, tres textos sobre el personatge, l'any següent, una altra novel·la, a continuació, la defensa de la seva versió en la *Historia de Cataluña* i els articles «Del bandolerismo y de los bandoleros en Cataluña», que va publicar unes quantes vegades durant anys. Si Cortada s'oposava a la teoria, Balaguer replicava tantes vegades com convenia, i la popularitat del mite augmentava. En tots aquests textos, Serrallonga i els bandolers ja eren combatents liberals i catalanistes, avançats al seu temps. El fantasma del pare de Serrallonga, en aparició hamletiana, advertia al seu fill que faltaven segles perquè la seva causa triomfés. En temps de Balaguer, és clar, qui ho podia dubtar. No es tracta ara de reproduir cada un dels molts passatges en què Balaguer insisteix en la idea, pot servir com a exemple el més inconsistent i innocent de tots, la versió del ball parlat, en què es diu a Serrallonga: «Ton nom és la glòria. Valent ets i noble, | i encara que diuen que ets un bandoler, | tu saps que defenses los bons drets del poble | i ets en defensar-los noble i cavaller».³⁴

Amb el material de 1858, podria semblar que Víctor Balaguer, engegat en la reivindicació dels nyerros, s'oblidava de la guerra dels Segadors. La justificació podria venir servida per la circumstància que Serrallonga va ser executat anys abans del començament del conflicte. És clar que, com ja hem vist, això no havia de representar un obstacle important per al novel·lista, al cap i a la fi, l'heroi d'Angelon era Rocaguinarda, que havia deixat el bandolerisme dècades abans i, si era viu, devia combatre en l'exèrcit reial a Nàpols. Per una

³⁴ [VÍCTOR BALAGUER], *Lo ball de Serrallonga ó la festa de Sant Joan. Cuadro de costums catalanas, ab balls y coros del país*.

ocasió, Balaguer va ser més respectuós amb la cronologia, no va fer ressuscitar Serrallonga ni va fer aparèixer el seu espectre per liderar la revolta del Corpus de Sang però tampoc no va renunciar a l'objectiu central que l'havia conduït fins a l'exaltació del bandolerisme. *La bandera de la muerte*, acabada per Antoni Altadill, sí que es desenvolupa en els preparatius de la revolta de 1640, i una misteriosa dama italiana que s'acaba identificant com Joana de Torrelles entra en contacte amb una societat secreta, la Hermandad de la Muerte, encapçalada per Margarit i que «no tenía otro objeto que la independencia de Cataluña».³⁵ És així com, mort Serrallonga, Joana recull el seu llegat i, retrobada amb el Fadrí de Sau i altres membres de l'antiga banda, intervé de manera determinant en la guerra dels Segadors. Molt condicionats per les dues novel·les d'Angelon, Balaguer i Altadill eviten les coincidències, fins al punt de posar en primer pla la figura de Margarit i no insistir en la de Claris, que tant havia subratllat Angelon. Es tractava d'una estratègia narrativa, purament circumstancial, tal com ho va demostrar en l'atenció preferent que a Claris va dedicar en la síntesi històrica i, sobretot, en *Las calles de Barcelona*.

La potència d'aquesta acció desenvolupada en només dos anys va ser extraordinària, i va tenir descendència. Francesc Morera i Valls, que utilitzava el pseudònim Lo Cantor del Francolí, d'ideologia conservadora, es devia relacionar amb el cercle de Balaguer —publica versos a *Los trovadors nous* i a *Los trovadors moderns*, dedica un dels seus drames a Guillem Forteza. El 1850 havia publicat *El castellano de Tamarit o los bandos de Cataluña*, ambientada l'any 1461 i que depèn molt, tal com confessa en la dedicatòria a Joan Cortada, d'*El bastardo de Entenza*. Entre molts altres detalls que ara obviem, el personatge de Peguera exclama:

35 VÍCTOR BALAGUER. *La bandera de la muerte*.

La vida yo te la ofrezco,
 Cataluña, con ardor
 si pierde el brazo mejor
 ese rey que yo aborrezco.
 No con opresor dogal,
 Don Juan, mi patria oprimieras
 si en tu auxilio no tuvieras
 a un catalán desleal.³⁶

Ara ens interessa més que, en aquell 1858 central en la conjunció entre bandolers i segadors, Morera va veure publicat i representat el drama *Fueros y desafueros*, en què l'acció es desenvolupa el 6 i el 7 de juny de 1640 i que podem considerar una versió teatral, molt fidel, dels fulletons de Manuel Angelon, amb els mateixos protagonistes i la mateixa caracterització. Era previsible que també Angelon, en la poesia «Agravis i venjances», publicada a *Los trovadores modernos*, reproduís les gran línies que havia desenvolupat en les novel·les. No ho era tant, però, ho acaba confirmant l'adscripció al sector progressista republicà que Josep Anselm Clavé dedicués al tema una poesia, «Les vespres catalanes», datada el 23 de juny de 1859. Els crits de «som atents» i «Desperta ferro» dels segadors els identifiquen amb una línia patriòtica i la caracterització ideològica especificada en dos versos, «Guai!, del que als catalans vol en malhora | lo jou vil imposar!»,³⁷ deriva en el final a una amplificació de l'exemple històric, aplicat a la humanitat sencera, molt propi d'aquest sector ideològic: «Malhagi aquell que al pròxim no aprecia! | Malhagin los tirans!».³⁸

36 FRANCESC MORERA. *El castellano de Tamarit o los bandos de Cataluña*. Drama histórico en cuatro actos y en verso. Barcelona, Imprenta y librería de la señora viuda e hijos de Mayol, 1850, p. 32.

37 JOSEP ANSELM CLAVÉ. «Les vespres catalanes», p. 753.

38 *Ibidem*, p. 754.

Conclusions

En el cèlebre pròleg d'*Esperances i records*, Víctor Balaguer establia una distinció entre dues escoles en la literatura catalana del moment i diferenciava la utilització de la història del país que en una i altra es feia: «Les dues invoquen los records d'ahir, l'una per a oferir-los com a relíquia santa a la contemplació beàtica de sos adeptes, l'altra per a llençar-los com argument i com exemple al camp de la discussió».³⁹ El naixement de la segona escola, que Balaguer mateix encapçalava s'ha de situar en els anys de què ens hem ocupat i al voltant de «don Víctor» o per influx de la seva acció abassegadora. En aquell cercle, la literatura va començar a posar el dit a la nafra en què avui es continua furgant, les relacions entre Catalunya i Espanya. Per fer-ho, es van utilitzar els exemples històrics de l'actuació catalana en les guerres contra Joan II, Felip IV i Felip V, amb una defensa explícita de l'actuació catalana. Ho van fer amb l'argument que avui es continua utilitzant de defensa de la democràcia i combat contra l'absolutisme i el despotisme i sense dissimular l'aplicació dels exemples històrics al moment històric que es vivia. Ben aviat, el Verdaguer jove, encara al seminari de Vic, s'enardia i enviava als Jocs Florals una poesia celebèrrima molt poc correcta en la ploma d'un seminarista:

Comte de Santa Coloma,
 Malviatge qui et parí!
 que tants llamps caiguen en terra
 i que, de tants, cap te fir!
 Lo dia que vares nàixer
 fou un dia maleït,

³⁹ VÍCTOR BALAGUER, *Esperances i records*. Barcelona, Establiment tipogràfic de Jaume Jepús, 1866, p. 79.

mes li valdria a la pàtria
que hagués nat un escorpí.⁴⁰

Verdaguer no va insistir en el tema. Fins a Guimerà, o sigui, fins al catalanisme polític, els Segadors i Claris van quedar en mans, sobretot, de republicans: Conrad Roure, Frederic Soler. En una altra ocasió ja vaig manifestar que, per aquesta identificació ideològica com a mite republicà, considero d'èstricta justícia històrica que un escriptor d'aquesta línia, ja més radicalitzat, Emili Guanyavents, guanyés el concurs de finals de segle i proveís de lletra l'himne nacional català. Les arrels de l'agressivitat de l'himne les hem d'anar a buscar en les novel·les, els drames i les poesies, majoritàriament en castellà, que en la segona meitat dels anys cinquanta es van escriure des del cercle de Víctor Balaguer. L'altre gran conflicte que va rebre un major tractament mitificador, la guerra de Successió, va ser assimilat per tots els sectors com a «final de la pàtria», però això no va impedir que Rafael Casanova es convertís també en una icona republicana.⁴¹

40 Jacint VERDAGUER, «Nit de sang», dins *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol i Torrents, Vic, Eumo, 2002, p. 264.

41 Pere GABRIEL. «Mites republicans. Els federals catalans i Pau Claris», dins *Símbols i mites a l'Espanya contemporània*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 2001, p. 99.

Copyright © 2016. Aquesta obra està subjecta a una llicència de Creative Commons mitjançant la qual qualsevol explotació n'haurà de reconèixer els autors, citats a la referència que apareix a l'inici del document.